

De Belgische bisschoppen wilden de priesterwijding openstellen voor vrouwen, maar zover zou Rome niet gaan op de synode over synodaliteit. Wel mochten vrouwen er voor de eerste keer stemmen. Ook benoemde paus Franciscus enkele vrouwen op topposities. Hoopgevend, maar is het baanbrekend?

Feministische theologie treedt uit de marge

Het denken over de vrouw in geloof, theologie en Kerk baadde eeuwenlang in een sfeer van berusting. De ambiguïteit van de Bijbel en de onwrikbaarheid van traditie en leergezag bemoeilijken de evolutie naar een gelijkwaardige behandeling van man en vrouw in de Kerk. Desondanks denkt de feministische theologie ver vooruit. Geduldig maar vastberaden.

Sylvie Walraevens

a

Annemie Dillen is hoogleraar Praktische theologie aan de KU Leuven en doceert onder meer het vak *Feminist Theologies* – bewust meervoudig, om erop te wijzen dat de discipline heel wat kamers telt. Klassiek wordt het ontstaan van de feministische theologie in de 1960-'70 geplaatst en in het Westen, maar die situering wordt tegenwoordig sterk in vraag gesteld, omdat er een koloniaal perspectief uit blijkt, zegt Dillen. “Europese en Noord-Amerikaanse vrouwen verzetten zich in die jaren tegen allerlei vormen van mannelijke onderdrukking in de samenleving en trokken dat door naar de theologie. Maar elders in de wereld kwamen vrouwen ook al vroeg op voor hun rechten en noden. Bovendien is in de westerse samenleving de situatie van witte of heteroseksuele vrouwen toch net iets anders dan die van gekleurde of lesbische vrouwen. Zij verkeren in een geprivilegieerde positie en ze zijn soms mede-onderdrukkers van vrouwen in niet-westerse contexten.”

Machtsanalyse

Toch delen al die verschillende stromingen één grondlijn, vervolgt Dillen: “Ze maken een machtsanalyse en bevragen privileges. Hun verzet is gericht tegen allerlei vormen van onderdrukking, in de eerste plaats van vrouwen en bij uitbreiding van alle mensen in kwetsbare posities. Vandaag wordt zelfs de exclusieve focus op de mens in vraag gesteld en pleit het ecofeminisme ervoor hele ecosystemen te betrekken bij die emancipatiestrijd. De feministische theologie beperkt zich evenwel niet tot verzet. Ze is tegelijk een kritische her-

interpretatie van de tradities: in wiens belang wordt er theologie bedreven, wie wordt door bepaalde lezingen bevoordeeld? In de traditie zoekt ze naar elementen die niet gehoord werden, maar wel bevrijdend potentieel hebben. De linken met de bevrijdingstheologie en met de queer theologie zijn dan ook niet uit de lucht. Het kernwoord is intersectionaliteit: verschillende onderdrukkingsassen kruisen elkaar en vrouwen in armoede, van kleur of lesbisch worden dubbel gemarginaliseerd.”

Aanvaard

In wezen is de feministische theologie geen aparte theologische discipline, maar een transversale, interdisciplinaire benadering, een perspectief. Dillen wijst erop dat theologen lange tijd niet uitpakten met hun feministisch-theologisch onderzoek. “Ze beoefenden die tak in de marge van hun hoofdonderzoek. Vandaag wordt de feministische theologie algemeen aanvaard en is ze in alle subdisciplines, zoals de ethiek en de kerkgeschiedenis, binnengesijpeld. Ook de praktische theologie met haar focus op ervaringen van mensen en haar aandacht voor gemarginaliseerde groepen bleef niet onbediend. De bekendste internationale feministische theologen situeren zich vooral binnen Bijbelwetenschappen en systematische theologie.”

Mannelijkheid

Ondanks de vooruitgang rest er nog veel bewustmakingswerk rond de onderdrukking van vrouwen in de Kerk. In 1975 noemde Catharina Halkes, een pionier

Theoloog Annemie Dillen. © rr

van de feministische theologie, de vrouw de ergste vijand van zichzelf door haar eigen internalisering van beperkende beelden. Hoewel een grond van waarheid in schuilt, waarschuwt Dillen voor het gevaar van *victim blaming*. “Die internalisering komt wel ergens vandaan: onze patriarchale samenleving en machocultuur. Toch is feministische theologie niet louter een vrouwenzaak. Aan de KU Leuven was Reimund Bieringer tot zijn emeritaat vorig jaar voorzitter van het Centrum voor Vrouwenstudies en veel mannelijke theologen integreren de feministische inzichten in hun denken. Daarnaast wordt er ook kritisch nagedacht over mannelijkheid, niet in de zin dat die meer aandacht moet krijgen, zoals in extreemrechtse patriarchale kringen vaak te horen is, maar in kritische, bevrijdende zin. Veel mannen – dat is vooral in de Duitstalige kerken zichtbaar – willen niet langer meedraaien in de dominante patriarchale patronen en willen hun ‘zachte’ kant en hun bondgenootschap met vrouwen sterker in de verf zetten. Er is naast het vrouwendiscours ook een nieuw spreken over mannen nodig, want je kunt pas iets voor vrouwen doen als je het beeld van mannen bijstelt.”

Illusie

“Dat de meerderheid van de onderzoekers in de feministische theologie toch vrouwen zijn, heeft deels te maken met de discussie rond het representatieve spreken, die vandaag erg actueel is”, vervolgt Dillen. Wie mag wie vertolken? Mag een witte spreken in naam van een zwarte, een heteroseksueel in naam van een homoseksueel, een man in naam van een vrouw? Ik vind dat veel perspectieven moeten worden gehoord, maar dat vooral de stemmen die in het verleden minder expliciet klonken, meer aandacht verdienen. De steun voor de feministische theologie kent golfbewegingen, maar het grootste risico zit in de illusie dat de gelijkheid van mannen en vrouwen al bereikt is. Dat het niet langer een vraagstuk voor vandaag is.” III

“Je kunt pas iets voor vrouwen doen als je het beeld van mannen bijstelt.”

Veel mannen willen niet langer meedraaien in de dominante patriarchale patronen en willen hun ‘zachte’ kant en hun bondgenootschap met vrouwen sterker in de verf zetten. © Unsplash

Mensen worstelen met Maria, omdat de beelden tegelijk inspireren en gevaren inhouden. © Unsplash

“De Bijbel is steeds in zijn ambiguïteit gelezen”

Sommigen beweren dat de Openbaring met mannelijke hand is geschreven. De feministische theologie houdt die overwegend mannelijke kijk in traditie en leergezag tegen het licht. Een gewaagde onderneming?

Sylvie Walraevens

“Wie vanuit een gesloten visie op theologie en waarheid vertrekt, zal de bevindingen van de feministische theologie ongetwijfeld als ketters ervaren”, meent theoloog Annemie Dillen, “maar wie een hermeneutische kijk hanteert, ziet in de feministische theologie een vorm van kritisch denken. Theologen moeten niet zomaar nazeggen wat altijd is beweerd. Als kritisch-wetenschappelijke discipline hoort de theologie na te denken over alle mogelijke interpretatiewijzen. Hoever herinterpretatie kan en mag gaan, is uiteraard voorwerp van discussie.”

Godsbeelden

Neem bepaalde grondvesten van de katholieke theologie, zoals de drie-eenheid. “Waarom zou die mannelijk moeten zijn?”, werpt Dillen op. “De discussie over godsbeelden was vooral in de jaren 1970 en '80 erg levendig. Klassiek tekenden zich binnen de feministische theologie twee stromingen af: zij die van binnenuit loyaal-kritisch meedenken en zij die de klassieke benaderingen aan de kant schuiven en hun heil zoeken in oude godinnencultussen. Kritisch van binnenuit denken geeft toegang tot een breed interpretatiespectrum. De patriarchale visie van God als vader bevragen en daar God als vader én moeder tegenover stellen, is een vrij brave benadering die zelfs de kerkoversten vandaag onderschrijven. Maar heel wat feministische theologen scharen zich achter minder klassieke godsbeelden en verkiezen abstracte representaties. Zij benadrukken de veelheid aan goddelijke gezichten en zijn tegelijk kritisch voor de onrecht legitimerende kracht van de bestaande beelden. Zo zet het denken over schuld en eigendunk de zaken duchtig op hun kop. De Amerikaanse theoloog Valerie Saiving (1921–1992) merkte in de jaren 1960 al op dat vooral mannen zich aangesproken moeten voelen door onze kijk op eigendunk als zonde en nederigheid als deugd. Zij hebben immers geleerd hun eigenwaarde te promoten, terwijl veel vrouwen gesocialiseerd zijn om onderdanig te zijn. Zij moeten juist sterker voor zichzelf opkomen. De promotie van nederigheid als een deugd werkt doorgaans in het voordeel van mannen, omdat veel vrouwen voortdurend horen dat ze zich ten dienste moeten stellen en zich daarnaar gedragen.”

Ambiguïteit

Vraag is of de Bijbel het feministische discours ondersteunt dan wel dwarsboomt. Dillen is daarover

duidelijk: “De Bijbel is van in het begin in zijn ambiguïteit gelezen. Er staan ontzettend mooie dingen in over emancipatie en bevrijding, maar ook problematische. Dat geldt overigens voor de hele christelijke traditie, kerkgeschiedenis en theologie, zelfs voor het feministisch-theologische spreken zelf. Niets is zuiver en dat hoeft ook niet. Ambiguïteit is niet negatief, want de werkelijkheid zit zo in elkaar. Juist als we in extreme dualistische categorieën gaan denken – goed tegenover kwaad bijvoorbeeld – wordt het gevaarlijk. Tegelijk moeten we de dingen wel kritisch onderscheiden en erkennen dat sommige voorstellingen onderdrukking kunnen bevorderen of legitimeren, net zoals ze een bevrijdend potentieel hebben. Zowel de feministische als de postkoloniale theologie ziet die complexiteit en aanvaardt dat de spanning niet zomaar op te lossen valt.”

Worstelen met Maria

En hoe zit het met Jezus' moeder? Helpt de Maria-verering de feministische theologie vooruit of net niet? “Maria wordt vaak op een patriarchale wijze geïnterpreteerd, als zoethoudertje. Als zij enkel wordt weergegeven als gehoorzame, brave vrouw die zich wegschenkt voor anderen, kunnen kwalijke vormen van dienstbaarheid worden gelegitimeerd. Denk aan vormen van familiaal geweld en uitbuiting van vrouwen in zorgcontexten. Uiteraard kan een zorgdragende Maria gelovigen steun bieden, maar dat beeld zet mensen meestal niet aan tot verzet tegen onrecht. Dat bevrijdend potentieel zit wel in de Mariafiguur die het in het Magnificat opneemt voor de verdrukten. Ook in het beeld van Maria als moeder schuilt dualiteit. Het moederschap is een deel van de vrouwelijke kracht. Als dat aspect meer aandacht krijgt, wordt meer recht gedaan aan vrouwen. Maar het gevaar is dat wie geen moeder wil of kan worden, daardoor buitengesloten wordt. Sommigen vinden ook de voorstelling van Maria als maagd problematisch, omdat die de vrouwelijke seksualiteit buiten beeld houdt, terwijl dat voor veel vrouwen een belangrijk deel van hun identiteit is. Al even dubbelzinnig is de gehoorzaamheid van Maria: inspirerend als open houding naar God, problematisch als slaafse onderdanigheid. Kortom, mensen worstelen met Maria omdat de beelden tegelijk inspireren en gevaren inhouden. De feministische theologie bevraagt theologische constructies die negatieve patronen in de samenleving legitimeren, en ze stelt alternatieven voor.” III

Vrouwenwijding, een tweesnijdend zwaard

Annemie Dillen startte haar theologie-opleiding toen paus Johannes Paulus II in 1994 met de apostolische brief *Ordinatio sacerdotalis* de discussie over het vrouwelijke priesterambt voorgoed had afgesloten. De simpele vraag of vrouwen recht moeten hebben op een wijding werd voortaan verboden. Dertig jaar later blijft de kwestie de gemoederen beroeren.

Sylvie Walraevens

Aan theologische funderingen om het priesterambt te reserveren voor mannen ontbreekt het niet, maar dat legitimeert die keuze nog niet. Veel argumenten houden historisch of logisch geen steek. Toch is de fundamentele vraag niet of vrouwen toegang moeten krijgen tot het ambt, zegt Annemie Dillen. “Dat lijkt voor velen evident, maar tegelijk is het niet altijd duidelijk of dat wel de ideale oplossing is. Sommige vrouwen en mannen aarzelen. Zij willen een fundamentele herdenking omdat het ambt an sich problematisch is, met name de hiërarchische cultuur en de ongelijkheid tussen gewijden en leken die ermee samengaan. Immers, in gemeenschappen waar vrouwen wel toegang hebben tot het ambt, is niet noodzakelijk meer gendergelijkheid en komen klerikalisme en machtsmisbruik evengoed voor. Kies je toch voor een klerikale, hiërarchische structuur – het meest waarschijnlijke scenario – dan zullen veel feministische theologen het als een kleine stap vooruit beschouwen om vrouwen te wijden. Maar daarmee is niet alles gezegd.”

© rrr

Steenje in de schoen

In de Kerk en de theologie evolueren de zaken traag, dus is elke kleine stap positief, zegt Dillen. “Dat paus Franciscus recentelijk enkele vrouwen in hoge functies benoemde, is zeer positief, maar tegelijk is het maar een eerste stap. Dat vrouwen leidinggevende functies mogen opnemen, betekent nog niet dat er naar hen wordt geluisterd. Om werkelijk impact te hebben moet een derde van die functies door vrouwen worden bezet. Ik ben optimistisch over het synodale proces dat meer vrouwen bij het kerkgebeuren betreft, maar ik behoed mij voor te euforisch spreken, omdat dat het risico verhoogt dat mensen die lijden onder de Kerk, uit het oog worden verloren. Lokaal en globaal worden nog veel vrouwen door de Kerk gekwetst, veelal door dagelijks seksisme en klerikalisme. Zo wordt het vaak als evident beschouwd dat een priester of diaken een zegen uitspreekt, en niet de aanwezig lekenpastor. Ik denk ook aan vergaderingen waarin de vrouwelijke stem wordt genegeerd en aan vrouwelijke vrijwilligers die zich aan de kant gezet voelen door een priester. Zolang aan toekomstige priesters wordt onderwezen dat hun ambt hen anders maakt, is gedeeld leiderschap moeilijk. De feministische theologie is als een steentje in de schoen: je kan haar negeren, maar ze blijft wringen.” III